
Ruumâštobdošoddâdmist láá käävci fáddád

Ruumâštobdošoddâdem lii vijđes äšši.

Toos kulá käävci sierâ fáddád,
maid kalga kiedâvuššâđ parnijn.

Talle šoddâdem lii tievâslâš,
pijssájeijee já ravvui miäldásâš.

Ko koččâmâš lii uccâ parnijn,
sárnup ruumâštobdošoddâdmist,
ep seksuaalšoddâdmist.

Ruumâštobdošoddâdem-sääni kovvee pyerebeht
uccâ parnij ovdánem já táárbuid.

Ruumâštobdošoddâdem käävci fáddád láá:

- 1) **Ruumâš já ovdánem**
- 2) **Tobdoh**
- 3) **Kieresvuotâ, šiev vajo já jieštobdo**
- 4) **Piirâs já eres ulmuuh**
- 5) **Pyereestvaijeem já tiervâsvuotâ**
- 6) **Lasanem**
- 7) **Noormih ja täävih**
- 8) **Vuoigâdnuođah**

Jyehi fáádást láá tiäđuh
já tááiđuh, maid lii pyeri máttááttiđ páárnán.

Máttááttâs kalga leđe taggaar,
ete tot suápá päärni ahetáásán.

Meiddei positiivlii munejurdui máttááttem
kulá ruumâštobdošoddâdmân
ja ton puoh fáddáid.

(Alaviitteeksi)

Maailm tiervâsvuođâornijdume WHO Evroop kuávlutoimâttâh
almostitij ive 2010 ravvuu “Seksuaalšoddâdem standardih Evropist”.

(WHO šadda saanijn World Health Organisation).

Tot lii raavâ virgeomâháid já äššitobdeid seksuaalšoddâdem siskálduvvâst 0-18-ihásáid.

Ravvust čielgejeh tärkkilávt, maid fáddáid já siskálduvvâid sierâ ahejuávhoid kalga faallâđ.

Aalmuglito puoh maalih já materiaalih vuáđuduveh täid ravvuid
sehe lyetittittee, tutkum tiätun.

1. Ruumâš já ovdánem

*Jyehi olmooš lii jieijâslágán.
Pärni váldá jieijâs rummâš vuotân
oovtkiärdánávt já lii tiätuänggir.*

Päärni ovdánmist lii tehálâš
jieijâs rummâšân uápásmum.
Pärni máttááttâl kevttiđ jieijâs rummâš
liihâdmân já toppiimân.
Sun hárjuttâl leđe oovtâst
já toimâđ eres ulmuiguin.
Päärnih saloh, moijájeh já motomin nurdeh.

Pärni lii luándulávt čävláá
rummâšistis já lii iästuttem tast.
Sun meiddei huámmâš, ete ruumâš fáálá mielâpyere.
Askeest lemin, siärgádem, suilom,
koppáristem já puurrâm tovâtteh šiev tobdo.

Rummâšeh láá maangâlágáneh.
Päärnih tárkkojeh ulmui rummâšijđ
já láá uáli tiätuänggireh rummâšij iäruin.
Sij láá kiäsuttum iäruin, moh kyeskih
ahan, liškeiivnán já eres jiešnaalijđ.
Sij láá kiäsuttum suhâpeelij iäruid.
Máttát päärni anneeđ áárvust jieijâs eromâš rummâš
sehe puoh iärasij sierâlagán rummâšijđ.

Päärnih láá meiddei kiäsuttum
rummâšoosijđ já toi toimâmân.
Páárnán hiivsigist eellim sehe
cissâ-, pošká- já puoskâääših láá jjáráskittee ääših.

Sáárnu páárnán njuolgist täin luándulijn aašijn.
Máttát, moh sajuh rummâšist láá priivaat sajuh.
Lii tääppin luávdiđ taid pihtsijguin.
Máttát meiddei, ete hiivsigist elimân kulá priivaatvuotâ.
Muštâl siämmást, maht pärni puáhtá anneeđ huolâ rummâšistis,
maht ovdâmerkkân jieijâs rummâš puáhtá poossâđ.

2. Tobdoh

Päärni tobdoh láá vuáimáliih.

Pärni máttááttâl tobdoi haldâšem.

Päärnih tobdeh vuáimálávt
já čäittih tobdoid vuoigâlávt.
Máttát päärni huámášiđ
já tuhhiittiđ puohlágán tobdoid.
Nabde tobdoid já muštâl,
ete jieijâs tobdoid uázžu ettâđ.

Tobdoh kullojeh rummâšist,
juáhháást lii jieijâs rummâštobdo.
Tobdoh mulsâšudeh sierâ tiilijn.
Juáhháást láá jieijâs tobdoh.
Ulmuuh pyehtih tubdâđ siämmáá tiileest
hirmâd eres náál.
Nube ulmuu tobdo ij pyevti mutteđ.

Láá maangâlágán tobdoh.
Mohnii tobdojeh pyerrin,
nubeh tobdojeh hyennin.
Puoh tobdoin láá suujah,
já puoh tobdoid lii vuoigâdvuotâ tubdâđ.
Máttát páárnán, ete tobdoh, tuoivuuh
já huolah pyehtih tovâttiđ tavoid.

Jieijâs tobdoid puáhtá vaiguttiđ.
Ko pärni uáppá saaniđ,
moiguin sun puáhtá sárnuđ tobdoin,
sunjin lii älkkeeb vaiguttiđ tobdoidis.

Hyennin tobdojeh ovdâmerkkân kađâšvuotâ,
sutto, soro, pettâšume, palo já ohtuuvuotâ.
Toi peht pärni muštâl,
mii aašijđ lii hyeneeht.
Kuldâl já lohđut päärni.
Máttát päärni killáđ tobdoid,
moh oroh hyennin.
Máttát páárnán meiddei vuovijđ,
moiguin sun puáhtá olgospyehtiđ tobdoid já rávhudiđ.
Puoh tobdoid ij taarbâš nanodiđ,
taid puáhtá kiedâvuššâđ liihâdmáin.
Lii háitulâš vuáijuđ liijkás ennuv

negatiivlijd jurduid já tobdoid.

Máttáát pärni nabdeđ, tubdâđ
já nanodiđ positiivlijd tobdoid.

Pyerrin tobdojeh ovdâmerkkân

- ilo
- sierâdem
- hitruustállâm
- ustevvuotâ
- lijkkum
- oohtânkuullâmvuotâ tobdo
- kijtolâšvuotâ
- torvolâšvuotâ
- tobdo tast, ete lii
râhistum já tuhhiittum.

Positiivliih tobdoh ovdedeh tiervâsvuotâ.

Máttát paarnijd šiev taavijd,
moiguin sun puáhtá čäittid ustevvuotâ já lijkkuustem.

Sáárnu oovtâviárdásávt lijkkuustmist

siämmáá tâi eres suhâpiälán,

suhâpeeleeest peerusthánnáá.

1. Kieresvuotâ, šiev vajo já jieštobdo

Lii pyeri leđe pärni! Lam lijkkuuttettee!

Pärni totká já sierâd já uápásm

tienávt puohân, mii lii suotâs.

Tipšo, kieresvuotâ já kuoskâtem

ovdedeh pärni šiev jieštobdo

já rummâškove.

Kieresvuotâst navdášem,

tego stuullâmhiäibum já salloom,

ovdedeh pärni oppâm já pyereestvaijeem.

Pärni mielâpyere liihâdmist,

suilomist, lábgumist ja tast,

ete suu tipšoh

Meiddei puurrâm, cissâm

já paškem tovâtteh távjá mielâpyere.

Positiivlâš rummâškove ovdán meiddei,

ko pärni uápásm jieijâs rummâšân

já naavdáš maanġálágán

kuosâmist já porgâmist.

Torvolâš kieresvuotâ já kuoskâtem
adeleh páárnán tiäđu,
ete sun lii tuhhiittum.
Kuoskâtem kalga leđe positiivlâš äšši,
tot kalga tábáhtuđ rijjâtátulávt.
Päärni fyysilâš povčâgitem
já kurâtem lii háitulâš páárnán.

Pärni viggá távjá finniđ mielâpyere
meiddei jieijâs rummâš kuoskâtmist,
tego vuoptâi juurâtmist suormâiguin,
njune ruggâmist tâi
jieijâs suhâorganij kuoskâttâlmist.
Toh láá táválih vyevih uápásmuđ
jieijâs rummâšân já ton tobdoid.

Päärnist kalga leđe máhđulâšvuotâ
tutkáđ maailm puoh aicâidiskuin
já ubâ rummâšijnis.
Ane päärni áárvust ko stivriih suu
uápásmuđ jieijâs rummâšân.
Jyehi päärnist lii vuoigâdvuotâ toos,
ete suu iberdeh
já suu aneh áárvust tagarin, ko sun lii
jieijâs ovdánemmuddoost.
Päärni kohtâlem vuolgâsaijeen
láá päärni hiätu já táárbuh.

3. Piirâs já eres ulmuuh

*Puohlágán vyevih já perruuh.
Pärni tiätá já tuhhit,
ete láá maangâlágáneh vyevih leđe já eelliđ.*

Päärnih eelih čovgâ ohtâvuodâst
jieijâs perruu jesânijd.
Lii tehálâš, ete jyehi pärni
puáhtá anneeđ jieijâs perruu tivrásin.

Päärni aldaulmuuh pyehtih leđe meiddei
naaburij, huolhij já skipárij perruuh.
Päärnih láá kiäsuttum, magareh perruuh
já pääihih pyehtih leđe.
Päärnih sierâdeh távjá pääihi

já sierâlágán vuorâsulmui roolijd.

Sáárnu páárnán maangâlágán perruin.
Valjii kovekiirjijd já sierâid nuuvt,
ete tain láá maangâlágán perruuh
já meiddei siämmáá suhâpele parâkoskâvuodâh.
Tuubdât, ete anah positiivlâžžân
maangâlágánijd eellimvuovijd
já olmooškoskâvuodâid já tuhhiittah taid.

Sáárnu täsiárvusávt almaa já nissoon
jiešvuodâin, tavoin já roolijn.
Ruokâsmit paarnijd olgospyehtid jieijâs
sierâin, tavoin já roolikeččâlmijn
tavijttáá já raijiittâsâittáá,
moh láá labdojeh suhâpiälán.
Tuárju päärni puátteevuodâ niävduisjij
päärni suhâpeeleeest tâi
eres jiešvuodâin peerusthánnáá.

Lasseet päärni tiäđu tast,
ete láá maangâlágán
kulttuureh, eellimvyevih já kielah.
Taid puáhtá uápásmuđ ovdâmerkkân
lavlui, sierâi já kiirjij peht.
Meiddei peivikiäččuskippáár tâi škovlâskippáár
perruujeessân puáhtá mainâstid páárnán
jieijâs kulttuurist.

Máttát páárnán kunnijâtem, täsiáárvu
já oovtâviärdásâšvuodâ puohâi háárán.

4. Pyereestvaijeem já tiervâsvuotâ

*Nubbijn torvoost.
Pyeri kuoskâtem taha pyereestvaijeem.*

Tiervâsvuotâ já torvolâsvuotâ láá
vuosâsajasiih ääših päärni elimist.
Pyeri koskâvuotâ aldasiijd vuorâsulmuid
syeijee päärni maangânáál.
Addel páárnán ääigi já kuldâl suu.
Tooimâ nuuvt, ete páárnán lii älkkee
sárnuđ tunjin puoh aašijn.
Ele kuássin hepâdit päärni.

Suoiijii pääрни puoh vuovijguin
hemâdâsâin já viehâvâäldist.
Movtijdit suu táttuđ iše
mon peri ääšist.
Pääрни pyereestvaijeem oovded
pääрни seksuaalvuodâ
suoiijim já tuárjum.
Sáárnu páárnán njuolgist já ášálávt
aašijn, moh kyeskih rummâšân.

Positiivlâš kuoskâtemm já kieresvuotâ
lii vuáđu pääрни pyereestvajemân.
Máttát páárnán tááiđuud,
moiguin sun puáhtá suojâliđ jieijâs.
Tot luhostuvá pyeremusávt argâelimist,
kârvudâttâm, nuoldâttâm, vuoiñâstem
tâi posâdâttâm ohtâvuodâst.
Siämmást puávtáh muštâliđ njuolgâdusâid já tááiđuud,
moh kyeskih kieresvuotâ já priivaatvuotân.
Máttát pääрни anneen áárvust
jieijâs já iärâsij rummâš.

Máttát páárnán, maht sun puáhtá iäruuttiđ
puorijđ já huonijđ kuoskâtmijđ,
já máttát kuoskâtemm njuolgâdusâid.
Kuoskâtemm ij uážu orroođ hyennin,
ijge tot uážu leđe syeligâsvuotâ.
Stivrii pääрни lyettiđ jieijâs feeriimân,
anneđ tom áárvust, já mainâstiđ tast.
Ulmen lii pääрни tobdo tast,
ete suu aneh áárvust já iberdeh suu,
já ete sun tobdá lemin torvoost.

Pääрни sättih leđe motomin seksuaalvuotân
kyeskee tavdâmeerhah,
tego atâštum lattim.
Huolât, ete pärni finnee iše.

Uápásm parnijñ oovtâst neetin
já kânnygân já siskâldâsâid já toimâmijđ,
maid pärni kiävttá.
Stivrii pääрни kevttiđ media olmnâáál.
Muštoot páárnán, ete puoh tiätu
mediast ij lah ain tuotâ.
Muštâl meid media kevttim riiskâin
já ustevlii lattiimist mediast.

5. Lasanem

Maht umogâš kárttá čuávján?

Pärni lii tiätuäŋgir olmožin lemin immâšijn.

Päärnist lii vuoigâdvuotâ kojâdiđ puoh aášijn,
moh sunjin puátih mielân.

Ruokâsmit päärni kojâdiđ
já västid päärni koččâmâšâid ášálávt.

Päärnist lii ain vuoigâdvuotâ finniđ
šiev máttááttâs já movtijdittee vástádâšâid,
moh heivejeh suu ahetáásán.

Uccâ párnááh láá kiäsuttum
puoh aššijd täsipiälálávt.

Pärniperruin perruulasanem
lii táváláš sárnumfáddá.

Jieijâs tâi uápis perrust
sättih vyerdiđ päärni tâi pärni šadda.
Motomeh päärnih kojâdeh tast tárkkilubboht,
nubbijd fáddá ij lah nuuvt kiäsutteijee.

Päärnih láá kiäsuttum tast,
maht pärni álgá šoddâd,
maht umogâš mana čuávján
tâi maht umogâš puátá meddâl čuávjist.
Máttá páárnán tuođálávt
oovtkiärdásii sanijguin,
mii lii čuávjum, kuáhtu já umogáá päikki..
Páárnán puáhtá sárnuđ umogâšsiemânist,
mii tarbâšuvvoo almast já nisonist.

Čuávjumvuotâ já šoddâm perrui
lii jyehi páárnán persovnlâš äšši.
Päärni aldapirrâsist láá távjá päärnih,
moh láá puáttám perrui sierâ vuovijguin.
Lii teháláš sárnuđ páárnán já
máttááttiđ sierâlágán vuovijn,
maht pärni puáhtá puáttiđ perrui.

Páárnán puáhtá muštâliđ oovtkiärdánávt,
maht umogâšsiemânijd pieijih oohtân.
Páárnán puáhtá muštâliđ adoptiost,
iskospocceešoovâtmist ,
skeŋkkâsiemânijn já maangâlágán perruin.
Páárnán puáhtá meiddei mainâstiđ sierâ vuovijn,
maht umogâš puáhtá šoddâđ.

Päärnih távjá sierâdeh leđe čuávjist
čuávjum já párnáá
šoddâm já tipšom.
Ruokâsmit pääрни kiedâvuššâđ sierâdem peht
puoh, maid sun lii oppâm.
Párnái kovekirjeh láá tast távjá šiev iše.

6. Noormih já täävih

*Mii lii tuhhiittettee?
Pärni hárjuttâl noormijd já áárvuid.*

Pärni uáppá iärásij saavâin, šuoŋâin
já kejâstuvâin, moh ääših láá suovvum
já moh ääših iä lách suovvum.
Pärni uáppá návt maangâlágán taavijd,
moh kuleh jieijâs kulttuurân.
Távjá pärni meiddei haalijd porgâđ já ettâđ
aašijd, maid iäráseh aneh lovetteemmin.

Šiev sosiaallâš tááiđuh já täävih
išedeh pääрни miänástuđ
já toimâđ nuuvt,
ete iäráseh tuhhiittech suu.
Máttát pääрни lattid
sierâ tiilijd hiäivuláin vuovvijn.
Päärnih eskin hárjuttâleh
lattim- já hiäivulâšvuodânuolgâdusâid,
te stivrii pääрни kiärásávt já ášálávt.
Muštâl páárnán šiev taavijn,
moh kyeskih piettemesvuotân
já rummâš kuoskâtmân.
Máttát meiddei ášálijd rummâšan
já rummâškolgosijd kullee saanijd.

Pärni huámmáš meid, ete sierâ perruin
tâi sierâ ulmuin láá ereslágán njuolgâdusah.
Máttát páárnán njuolgâdusâid,
moh kyeskih priivaatvuotân.
Máttát meiddei almolij já priivaat iäru.
Muštâl, ete puohháid kyeskih
siämmááh njuolgâdusah peerusthánnáá
suhâpeeleast já eres jiešnaalijn.
Kulttuur já ahe pyehtih kuittâg vaikuttid
toos, puáhtá leđe uáinusist piättáá.

Sáárnu páárnán sierâ kulttuurijn
já oskolduvâin, maid pärni sáttá kuáhtáđ.
Máttát páárnán tááiđuid toimâđ
eres párnáiguin já ohtsâškoddeest
nuuvt, ete sun kunnijât iärásijd.
Máttát, ete jyehi olmooš lii
jieijâs siärvusis jeessân já mávsulâš tagarin ko lii.
Pärni keččâl já uáppá siärvus njuolgâdusâid
sierâin.

Tooimâ nuuvt, ete ovdedah suhâpeelij täsiáárvu.
Iššeed pärni iberdiđ já kunnijättiđ
almolii syemmilii kulttuuräärbi.
Tom puáhtá porgâđ ovdâmerkkân
juhlepoošij ohtâvuodâst
já täpišoddâdem vuovijguin.
Stivrii pärni anneeđ áárvust iärásijd,
veikkâ sist lii eres kielâ, kulttuur,
oskoldâh tâi eellimuáinu.

7. Vuoigâdvoođah

*Muu ruumâš kulá munjin!
Páárnán kalga muštâliđ suu vuoigâdvoođâid
jieijâs rummâšân já iše táttumân.*

Päárnist lii vuoigâdvootâ tiettiđ suu vuoigâdvoođâid.
Sust lii vuoigâdvootâ kojâidiđ koččâmâšâid
puoh aašijn, meiddei seksuaalvoođâst.
Addel páárnán tiäđu seksuaalvoođâst
já rievtiš já ášálijd vástádâsâid
puoh koččâmâšâid.

Vääldi vástádâsâin vuotân pärni ave.
Päárnist lii vuoigâdvootâ oppâđ kevttiđ
hiäivulijđ saaniđ, vuoigâdvootâ sárnuđ puoh aašijn
sehe olgospyehtiđ tárbuidis já tuáivuidis.

Jyehi pärni lii áinoošlajâsâš
já mávsulâš eidu tagarin ko sun lii.
Jyehi päárnist lii vuoigâdvootâ toos,
ete suu kuldâleh, suu uáinih,
sun váldoo vuotân já suu iberdeh.
Päárnist lii vuoigâdvootâ leđe áárvust onnum
peerusthánnáá suhâpeeleešt tâi tast,
magarin sun ana jieijâs suhâpele.

Päärnist lii meiddei vuoigâdvuotâ sierâdiđ
já keččâlâddâđ sierâ suhâpeliroolijd.

Päärnist lii vuoigâdvuotâ finniđ torvo, torjuu já suojâlem.
Sust lii vuoigâdvuotâ priivaatvuotân
sehe torvolâš kieresvuotân.
Sust lii vuoigâdvuotâ uápásmuđ jieijâs rummâšân.

Tehálâš päärni vuoigâdvuotâ lii uázžuđ ovdániđ
jieijâs sáttoin hemâdâsttáá.
Päärnist lii vuoigâdvuotâ ovdániđ nuuvt,
ete sun kaartâ fáárun taggaar toimâmân,
mii ij heivii suu ahetáásán.
Päärnist lii vuoigâdvuotâ finniđ suojâlem
seksuaallâš viehâväädlist já luávkkáámijn.
Päärnist lii vuoigâdvuotâ meridiđ
jieijâs rummâšist já oppâđ torvotááiduid.

Päärnist lii meiddei vuoigâdvuotâ väldiđ uási
meerridmân, mii kuáská suu jieijâs.

(Vyeličujosin taan majemužân)

Päärni vuoigâdvuotâi sopâmuš (OA 1989)

tehálumoseh artiklah Rummâššoddâdmân láá:

2: Ane muu vuoigâdvuotâlavt,

6: Máttát munjin uđđâ aašijd

20: Ane must huolâ

34: Meridâm jieijâs rummâšist.

Seksuaalvuoigâdvuotâi julgâštâsâst (WAS 1999) lii čallum vuoigâdvuotâ
tutkum tiätun seksuaalvuotâst já vuoigâdvuotâ vijđes seksuaalšoddâdmân.
Tärkkilubboht párnái seksuaalvuoigâdvuotâid miäruštâlâi WHO ive 2010.